

*Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 5.*

**DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.74>**

**УДК 336.225.6**

*С. В. Хома,*

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,  
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-6074>*

*У. Я. Андрусів,*

*к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування,  
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1793-0936>*

## **ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІЛЬГИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ПДФО: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ**

*S. Khoma,*

*PhD in Economics, Associate Professor,*

*Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,  
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

*U. Andrusiv,*

*PhD in Economics, Associate Professor,*

*Head of the Department of Finance, Accounting and Taxation,  
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

## **APPLICATION OF TAX SOCIAL BENEFITS IN PERSONAL INCOME TAXATION: CURRENT CHALLENGES AND TRENDS**

*У статті досліджено сучасний стан застосування податкової соціальної пільги (ПСП) при оподаткуванні доходів фізичних осіб в Україні, зокрема її відповідність принципам соціальної справедливості. Встановлено, що чинний механізм надання ПСП має системні недоліки, головним із яких є невідповідність між офіційним прожитковим мінімумом та реальними споживчими витратами домогосподарств. Проаналізовано фіскальну значущість ПДФО, його внесок у дохідну частину бюджету та співвідношення із ВВП. Проведено порівняльну оцінку структури споживчих витрат в Україні та країнах ЄС з метою обґрунтування необхідності модернізації соціальних стандартів. Зроблено висновок про формальний характер чинної ПСП, яка через низький граничний дохід фактично недоступна для більшості найманих працівників. Запропоновано оновлення підходів до визначення бази ПСП, зокрема прив'язку до фактичного прожиткового мінімуму або мінімальної заробітної плати, що дозволить підвищити адресність пільг, зменшити податкову регресивність і стимулювати легальну зайнятість.*

*In the context of structural transformation of Ukraine's economy, intensified by full-scale war and ongoing social instability, the issue of revising personal income taxation policies has gained particular urgency. The tax social benefit (TSB), designed as an instrument of the tax system's social function, is intended to reduce fiscal pressure on low-income earners, ensure vertical equity, and support financially vulnerable population groups. However, in practice, the existing mechanism of TSB implementation in Ukraine demonstrates low effectiveness, which necessitates its thorough reassessment and reform.*

*The aim of this study is to conduct a comprehensive analysis of the functioning of the TSB in Ukraine, identify its systemic flaws considering the legal and socioeconomic context, and develop practical recommendations for improving the mechanism of fiscal support for taxpayers.*

*The objectives include analyzing the ratio between the TSB and minimum subsistence levels and minimum wages; determining the income thresholds that grant access to the benefit; evaluating the effectiveness of the current approach; identifying asymmetries in access to the TSB across different social groups; and exploring reform scenarios.*

*The methodological framework is based on structural-functional and comparative analysis, legal-normative review, and elements of economic modeling to estimate how changes in benefit parameters affect taxpayer eligibility.*

*The key findings of the research indicate a systemic misalignment between the officially declared subsistence minimum and the real consumption expenditures of households; the inability of the current model to fulfill its social redistribution function; and the need for recalibrating the TSB calculation method.*

*In conclusion, the paper emphasizes that reforming the TSB mechanism—through linking it to minimum wages or actual living costs—is a necessary step toward enhancing the targeting of tax policy, reducing income underreporting, and strengthening tax fairness under conditions of wartime economy and future post-war recovery.*

**Keywords:** *податкова соціальна пільга (ПСП); податок на доходи фізичних осіб (ПДФО); фінансова політика; податкова справедливість; мінімальна заробітна плата; прожитковий мінімум; реформа податкової системи.*

**Ключові слова:** *Tax social benefit (TSB); personal income tax (PIT); fiscal policy; tax fairness; minimum wage; subsistence minimum; tax system reform.*

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** *Податкова соціальна пільга (ПСП) є важливим інструментом податкової політики України, спрямованим на зменшення податкового навантаження на платників податків із низькими доходами. Однак, попри декларовані соціальні цілі, механізм*

застосування ПСП має суттєві системні недоліки, які обмежують її ефективність. Головна проблема полягає у невідповідності між встановленим прожитковим мінімумом та реальними потребами населення, що призводить до практичної неможливості застосування податкової соціальної пільги для більшості найманих працівників. Суттєвий розрив між офіційним та фактичним прожитковим мінімумом, а також низький граничний рівень доходу для отримання пільги (140% від прожиткового мінімуму), що є нижчим за мінімальну заробітну плату, фактично нівелюють соціальну спрямованість даного інструменту. Це суперечить принципам податкової справедливості та посилює регресивність податку на доходи фізичних осіб для низькодохідних верств населення.

***Аналіз останніх досліджень та публікацій.*** У наукових дослідженнях податкова соціальна пільга (ПСП) розглядається як ключовий інструмент реалізації соціальної функції податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Дослідження Баранник Л., Добровольської О. [1] акцентують увагу на обмеженій ефективності чинного механізму ПСП в Україні, зокрема через її низьку доступність для більшості платників податків та невідповідність реальним соціально-економічним умовам. Автори підкреслюють необхідність реформування ПСП, шляхом застосування моделі сімейного оподаткування, яка передбачає диференціацію платників податків за критерієм сімейного стану, врахування фактичної платоспроможності домогосподарств шляхом застосування сімейних податкових ставок, а також використання прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, що створить передумови для більш повної реалізації принципу соціальної справедливості у сфері перерозподілу доходів.

Божанова О. та Петрова Л. [2] аналізують сучасний стан та перспективи реформування ПДФО в Україні, зосереджуючись на проблемах існуючої методики оподаткування та необхідності переходу до прогресивної системи. Автори зазначають, що впровадження прогресивної шкали оподаткування має враховувати якість адміністрування податків, наявність

податкових пільг та відрахувань, а також сприйняття громадськістю податкової системи.

Масленніков Є.І. [3] з метою усунення виявлених недоліків, які стосуються перш за все відсутності цільового спрямування цього податку, обґрунтовує концепцію реформування податкової системи, що передбачає скасування податку на доходи фізичних осіб та запровадження єдиного збору з фізичних осіб як альтернативного механізму оподаткування.

Загалом, аналіз наукових публікацій свідчить про необхідність реформування механізму ПСП в Україні. Недостатньо дослідженим залишається взаємозв'язок між офіційними макропоказниками (розмір прожиткового мінімуму, мінімальна заробітна плата) та фактичним рівнем податкової підтримки через ПСП, що обумовлює необхідність фундаментального перегляду його концептуальних засад з метою формування більш ефективної та соціально орієнтованої моделі оподаткування.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Мета дослідження полягає у визначенні ключових проблем застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні податком на доходи фізичних осіб в Україні та розробці рекомендацій щодо вдосконалення цього інструменту для забезпечення принципу соціальної справедливості. Для досягнення цієї мети передбачено реалізацію таких завдань: проаналізувати динаміку надходжень від ПДФО у структурі податкових надходжень та їх вплив на формування дохідної частини бюджету України; дослідити недоліки чинного механізму застосування податкової соціальної пільги та причини її обмеженої ефективності; порівняти офіційний та фактичний прожитковий мінімум в Україні та оцінити його відповідність реальним потребам населення; здійснити порівняльний аналіз структури витрат домогосподарств в Україні та країнах Європейського Союзу; розробити рекомендації щодо вдосконалення методики розрахунку податкової соціальної пільги для підвищення її доступності та соціальної ефективності.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Податкова соціальна пільга (ПСП) – це інструмент податкової політики, спрямований на зменшення податкового навантаження на платників податків. В Україні ПСП застосовується при оподаткуванні податком на доходи фізичних осіб. Податок на доходи фізичних – це один з найважливіших податків в Україні, який генерує значну частку бюджетних надходжень.

За обсягами надходжень він поступається лише податку на додану вартість, посідаючи друге місце серед основних бюджетоформуючих податків (Табл. 1).

**Таблиця 1. Надходження до зведеного бюджету України від ПДФО**

| Рік  | Сума бюджетних надходжень від ПДФО (з військовим збором), млн. грн. | Частка надходжень від ПДФО у структурі: |                      |                |
|------|---------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|----------------------|----------------|
|      |                                                                     | податкових надходжень, %                | бюджетних доходів, % | ВВП України, % |
| 2019 | 275 458,50                                                          | 25,7%                                   | 21,4%                | 6,9%           |
| 2020 | 295 107,30                                                          | 26,0%                                   | 21,4%                | 7,0%           |
| 2021 | 349 785,50                                                          | 24,1%                                   | 21,0%                | 6,4%           |
| 2022 | 420 672,60                                                          | 31,3%                                   | 19,2%                | 8,1%           |
| 2023 | 496 343,00                                                          | 30,3%                                   | 16,0%                | 7,6%           |
| 2024 | 583 625,70                                                          | 27,9%                                   | 16,3%                | 7,6%           |

*Джерело: складено на основі [4]*

Представлена у таблиці 1 інформація щодо надходжень від податку на доходи фізичних осіб (включаючи військовий збір) до зведеного бюджету України в період з 2019 по 2024 роки демонструє стійку тенденцію до зростання абсолютних показників, які збільшилися більш ніж удвічі за досліджуваний шестирічний період, сягнувши від початкових 275 458,50 мільйонів гривень у 2019 році до 583 625,70 мільйонів гривень у 2024 році, що свідчить про надзвичайну фіскальну значущість цього податкового інструменту для української економіки навіть у складних воєнних умовах. Проте це зростання не слід інтерпретувати винятково як ознаку економічного розвитку: воно значною мірою обумовлене високими темпами інфляції, зростанням мінімальної заробітної плати у гривневому вираженні, а також інституційними заходами щодо фіскальної мобілізації ресурсів в умовах війни.

Особливо цікавим є аналіз частки ПДФО у структурі податкових надходжень, яка коливалася у межах від 24,1% до 31,3%, досягнувши свого мінімального значення у 2021 році та максимального у 2022 році, що, найімовірніше, було зумовлено фіскальними коригуваннями, запровадженими внаслідок повномасштабного вторгнення Росії та необхідності мобілізації додаткових ресурсів для обороноздатності країни, після чого спостерігалось незначне зниження, проте показники залишалися вищими порівняно з довоєнним періодом.

Водночас спостерігається тенденція до зменшення частки ПДФО у загальній структурі бюджетних доходів з 21,4% у 2019-2020 роках до 16,0% у 2023 році, з незначним підвищенням до 16,3% у 2024 році, що за умов зростання абсолютних показників надходжень може вказувати на випереджаюче зростання інших джерел бюджетних надходжень, зміни у структурі бюджету в умовах воєнного стану та, можливо, підвищення ролі неподаткових надходжень, включаючи міжнародну фінансову допомогу.

Відносна стабільність показника відношення надходжень від ПДФО до ВВП України, який коливався у межах від 6,4% до 8,1% протягом аналізованого періоду, свідчить про те, що збір цього податку загалом відповідав динаміці економічної активності, попри складні економічні та безпекові умови, досягнувши мінімального значення у 2021 році, максимального – у 2022 році, та стабілізувавшись на рівні 7,6% у 2023-2024 роках.

Найбільш помітні зміни у всіх показниках відбулися в період 2021-2022 років, що збігається з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, після чого, у 2022-2024 роках, спостерігаються ознаки стабілізації фіскальних показників у умовах воєнної економіки, що свідчить про певну адаптацію податкової системи та економіки загалом до функціонування в умовах війни.

Наведені дані переконливо демонструють, що податок на доходи фізичних осіб залишається стійким і зростаючим джерелом наповнення бюджету України попри надзвичайно складні економічні та безпекові умови,

а його відносна стабільність як частки ВВП вказує на збереження ефективності системи адміністрування цього податку навіть у кризових умовах, що є важливим фактором забезпечення фінансової стійкості держави.

Таким чином, незважаючи на скорочення виробничого потенціалу, міграцію населення та руйнування інфраструктури, ПДФО залишився одним із найстабільніших джерел фіскальних доходів України. Однак стійкість цього джерела має свою межу: подальше забезпечення його стабільності вимагатиме комплексної політики стимулювання зайнятості, повернення мігрантів та відновлення підприємницької активності.

Система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні характеризується низкою суперечностей та структурних недоліків, які нагально потребують комплексного реформування, адже існуюча модель справляння податку на доходи фізичних осіб демонструє виразні ознаки несправедливості щодо малозабезпечених верств населення, попри формальну наявність компенсаційних механізмів у вигляді податкової соціальної пільги, ефективність якої нівелюється внаслідок недосконалості методики її застосування та обчислення граничних величин доходу, що дозволяють скористатися даною преференцією. Критичною проблемою чинної системи оподаткування є використання занижених соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, який на 2025 рік встановлено на рівні 3028 гривень, що становить лише 40% від мінімальної заробітної плати та не відображає реальних витрат домогосподарств на задоволення базових потреб, а така невідповідність між офіційно задекларованими та фактичними показниками призводить до системних викривлень у механізмах податкового регулювання доходів громадян та унеможливорює ефективну реалізацію принципу соціальної справедливості в оподаткуванні.

Сучасний механізм застосування податкової соціальної пільги, за якого граничний дохід для її отримання розраховується як 140% від прожиткового мінімуму, має суто формальний характер через те, що отриманий розрахунковий показник є суттєво нижчим за встановлену законодавством



мінімальну заробітну плату, внаслідок чого переважна більшість найманих працівників автоматично позбавляється можливості скористатися цією пільгою навіть за умови відповідності всім іншим критеріям, що фактично нівелює соціальну та перерозподільчу функції даного фіскального інструменту.

За таких обставин реальними бенефіціарами податкової соціальної пільги залишаються виключно дві категорії платників податків – працівники з неповною зайнятістю, чиї доходи на законних підставах можуть бути нижчими за мінімальну заробітну плату, та багатодітні батьки, для яких граничний дохід обчислюється з урахуванням кількості дітей, тоді як усі інші потенційно пільгові категорії громадян де-факто позбавлені можливості скористатися механізмами фіскальної підтримки, що суперечить декларованим принципам податкової справедливості та посилює соціально-економічну нерівність.

Такий підхід до обмеження доступу до податкової соціальної пільги має як фіскальні (збільшення податкових надходжень за рахунок підвищення ефективного податкового навантаження), так і політичні мотиви (мінімізація кількості отримувачів пільг без необхідності зміни основних параметрів податкової системи), проте аргументи щодо стимулюючого впливу обмеження доступу до пільг на трудову активність громадян не мають переконливого економічного підґрунтя та не враховують структурних особливостей ринку праці, рівня тінізації зайнятості та обмеженої платоспроможності роботодавців, особливо в регіонах із низькою економічною активністю.

З огляду на вищезазначене, доцільним є кардинальний перегляд методичних підходів до визначення прожиткового мінімуму з метою його наближення до реального споживчого кошика, а також комплексна модернізація механізму застосування податкової соціальної пільги для забезпечення її дієвості як інструменту фіскальної підтримки вразливих категорій платників податків, що дозволить не лише забезпечити адресність податкових преференцій, але й сприятиме зниженню регресивності податку

на доходи фізичних осіб, зміцненню податкової довіри в суспільстві та стимулюванню легальної зайнятості.

Перспективним напрямом реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб є запровадження неоподатковуваного мінімуму доходів, визначеного з урахуванням фактичного, а не номінального прожиткового мінімуму, який має застосовуватися для всіх категорій платників податків без винятку, що дозволить забезпечити реальну прогресивність податкового навантаження та підвищити загальну ефективність системи перерозподілу доходів через податковий механізм.

Відповідно до офіційних даних Міністерства соціальної політики України, фактичний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (Табл. 2), обчислений відповідно до положень статті 5 Закону України «Про прожитковий мінімум» [5], у цінах лютого 2025 року становить 10 600,47 грн.

**Таблиця 2. Розрахунок прожиткового мінімуму у розрахунку на місяць на одну особу**

| № з\п | Статті витрат                                                                                             | Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн | Питома вага витрат, % |
|-------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|-----------------------|
| 1     | Вартість наборів продуктів харчування                                                                     | 4 268,51                                       | 52,30                 |
| 2     | Вартість наборів непродовольчих товарів                                                                   | 1 278,68                                       | 15,66                 |
| 3     | Вартість наборів послуг                                                                                   | 2 615,17                                       | 32,04                 |
| 3.1   | Житлово-комунальні послуги, в т.ч                                                                         |                                                |                       |
| 3.1.1 | користування житлом                                                                                       | 188,16                                         |                       |
| 3.1.2 | теплопостачання                                                                                           | 555,63                                         |                       |
| 3.1.3 | водопостачання                                                                                            | 46,78                                          |                       |
| 3.1.4 | водовідведення                                                                                            | 63,04                                          |                       |
| 3.1.5 | електроенергія                                                                                            | 302,40                                         |                       |
| 3.1.6 | газопостачання                                                                                            | 58,35                                          |                       |
| 3.2   | Транспортні послуги                                                                                       | 419,06                                         |                       |
| 3.3   | Побутові послуги                                                                                          | 703,84                                         |                       |
| 3.4   | Послуги зв'язку                                                                                           | 74,81                                          |                       |
| 3.5   | Послуги культури                                                                                          | 203,10                                         |                       |
| 4     | Розмір прожиткового мінімуму                                                                              | 8 162,36                                       |                       |
| 5     | Розмір прожиткового мінімуму з урахуванням суми обов'язкових платежів відповідно до чинного законодавства | 10 600,47                                      |                       |

*Джерело: складено на основі [5]*

Представлена таблиця розрахунку прожиткового мінімуму у розрахунку на місяць на одну працездатну особу розкриває комплексну структуру та диспропорції основних статей витрат, що формують даний соціальний стандарт, який є базовим для визначення параметрів системи соціального захисту та оподаткування доходів громадян України.

Найбільш вагомою складовою прожиткового мінімуму для працездатних осіб є витрати на продукти харчування, які становлять 4 268,51 гривень або 52,30% від загальної величини прожиткового мінімуму без урахування обов'язкових платежів, що свідчить про надзвичайно високу частку витрат на задоволення базових фізіологічних потреб у структурі споживання та відображає відносно низький рівень добробуту населення, адже у розвинених країнах даний показник зазвичай не перевищує 20-30% сукупних витрат домогосподарств.

Водночас вартість наборів непродовольчих товарів у структурі прожиткового мінімуму для працездатних осіб складає лише 1 278,68 гривень або 15,66% від загальної величини даного соціального стандарту, що є непропорційно низьким показником з огляду на об'єктивні потреби сучасної людини у одязі, взутті, предметах домашнього вжитку, засобах особистої гігієни, медикаментах та інших необхідних товарах, які забезпечують належну якість життя та підтримання здоров'я.

Третьою за обсягом статтею витрат у структурі прожиткового мінімуму є вартість наборів послуг, яка становить 2 615,17 гривень або 32,04% від загальної величини даного соціального стандарту та включає широкий спектр життєво необхідних послуг, найбільш вагомими серед яких є житлово-комунальні послуги (з урахуванням витрат на користування житлом, теплопостачання, водопостачання, водовідведення, електроенергію та газопостачання), транспортні послуги у розмірі 419,06 гривень, побутові послуги вартістю 703,84 гривень, послуги зв'язку у розмірі 74,81 гривень та послуги культури у розмірі 203,10 гривень, що в сукупності визначають мінімальний рівень соціально-побутового забезпечення працездатної особи.

Сукупний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб без урахування обов'язкових платежів становить 8 162,36 гривень, проте з урахуванням суми обов'язкових платежів відповідно до чинного законодавства, зокрема податку на доходи фізичних осіб та військового збору, даний показник зростає до 10 600,47 гривень, що відображає реальну величину доходу, необхідного для забезпечення мінімальних потреб працездатної особи з урахуванням її податкових зобов'язань.

Наведені у таблиці дані демонструють значну розбіжність між розрахунковим та законодавчо встановленим розміром прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який у 2025 році визначено на рівні 3028 гривень, що становить лише 37,1% від розрахункової величини без урахування обов'язкових платежів та 28,6% від розрахункової величини з їх урахуванням, а така суттєва невідповідність між фактичним та нормативним показниками зумовлює системні викривлення у функціонуванні механізмів соціального захисту та податкового регулювання доходів громадян, які базуються на прожитковому мінімумі як базовому соціальному стандарті.

Диспропорції у структурі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, зокрема надмірно висока частка витрат на продукти харчування та непропорційно низька частка витрат на непродовольчі товари, відображають загальну соціально-економічну ситуацію в країні та рівень добробуту населення, а занижений законодавчо встановлений розмір даного соціального стандарту порівняно з його розрахунковою величиною свідчить про необхідність комплексного реформування системи соціальних стандартів в Україні з метою забезпечення їх відповідності реальним потребам громадян та економічним реаліям.

Для забезпечення об'єктивної оцінки рівня життя населення та обґрунтування державної політики щодо встановлення прожиткового мінімуму доцільним є залучення міжнародного досвіду. Зокрема, аналіз витрат на кінцеве споживання домогосподарств у країнах Європейського Союзу дозволяє виявити структурні особливості споживчих кошиків,

співвідношення між основними категоріями витрат, а також тенденції змін споживчих пріоритетів у залежності від соціально-економічного розвитку.

**Таблиця 3. Структура витрат домогосподарств ЄС за цільовим призначенням**

| Витрати домогосподарств за цільовим призначенням               | Частка від загальної суми, % |
|----------------------------------------------------------------|------------------------------|
| Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива           | 23,7                         |
| Їжа та безалкогольні напої                                     | 13,0                         |
| Транспорт                                                      | 12,8                         |
| Ресторани та послуги розміщення                                | 9,1                          |
| Відпочинок, спорт та культура                                  | 7,6                          |
| Страхування та фінансові послуги                               | 6,3                          |
| Особиста гігієна, соціальний захист та різні товари та послуги | 6,3                          |
| Меблі, побутове обладнання та поточний догляд за будинком      | 4,9                          |
| Охорона здоров'я                                               | 4,4                          |
| Одяг та взуття                                                 | 4,0                          |
| Алкогольні напої, тютюн та наркотики                           | 3,8                          |
| Інформація та комунікація                                      | 3,3                          |
| Освітні послуги                                                | 0,9                          |

*Джерело: складено за даними Eurostat. База даних[6]*

Представлена таблиця, яка відображає структуру витрат домогосподарств Європейського Союзу за цільовим призначенням, демонструє характерні особливості споживчої поведінки та пріоритети витрат європейських громадян, які суттєво відрізняються від аналогічних показників в Україні та свідчать про високий рівень добробуту населення країн ЄС, структурну збалансованість їхніх споживчих витрат та соціально-економічну стабільність.

Найбільшу питому вагу у структурі витрат домогосподарств ЄС займають витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива, які складають 23,7% від загальної суми витрат, що відображає високу вартість житлово-комунальних послуг у європейських країнах та пріоритетність забезпечення комфортних умов проживання для європейських громадян, а також підкреслює значний рівень розвитку житлово-комунальної інфраструктури та високі стандарти якості послуг у даній сфері.

Варто відзначити, що витрати на їжу та безалкогольні напої, які традиційно вважаються базовими у структурі споживання будь-якого домогосподарства, у країнах ЄС становлять лише 13,0% від загальної суми витрат, що є характерною ознакою високого рівня економічного розвитку та добробуту населення, адже за законом Енгеля, чим нижчою є частка витрат на харчування у загальній структурі витрат домогосподарства, тим вищим є рівень його добробуту, і навпаки, висока частка витрат на харчування є індикатором низького рівня життя, що яскраво підтверджується при порівнянні з аналогічним показником в Україні, де витрати на харчування перевищують 50% від загальної суми витрат.

Надзвичайно показовим є той факт, що третю позицію у структурі витрат європейських домогосподарств займають витрати на транспорт (12,8%), а четверту - витрати на ресторани та послуги розміщення (9,1%), що свідчить про високу мобільність європейських громадян, значний рівень розвитку транспортної інфраструктури та сфери обслуговування, а також про наявність значного фінансового ресурсу для забезпечення якісного дозвілля та відпочинку.

Суттєву частку у структурі витрат домогосподарств ЄС займають також витрати на відпочинок, спорт та культуру (7,6%), страхування та фінансові послуги (6,3%), особисту гігієну, соціальний захист та різні товари і послуги (6,3%), що в сукупності становить понад 20% загальних витрат та відображає високий рівень диверсифікації споживчих витрат, орієнтацію на забезпечення не лише базових потреб, але й потреб вищого порядку, пов'язаних із самореалізацією, особистим розвитком, культурним збагаченням та фінансовою безпекою.

Примітним є відносно низький рівень витрат на охорону здоров'я (4,4%) та освітні послуги (0,9%), що пояснюється високим рівнем розвитку систем державного соціального забезпечення у більшості країн ЄС, які гарантують громадянам безкоштовний або частково субсидований доступ до медичних та освітніх послуг, а отже, знижують фінансове навантаження на

домогосподарства у цих сферах, створюючи додаткові можливості для спрямування фінансових ресурсів на інші цілі.

Порівняння структури витрат домогосподарств Європейського Союзу та України дозволяє виявити фундаментальні відмінності у моделях споживання та рівні життя населення, адже якщо у європейських країнах основними статтями витрат є житлово-комунальні послуги, транспорт, ресторани, відпочинок та культура, то в Україні домінуючу позицію займають витрати на продукти харчування, що свідчить про нижчий рівень економічного розвитку та матеріального добробуту українських громадян, а також про наявність значних структурних диспропорцій у системі соціально-економічних відносин, які потребують комплексного реформування з метою наближення до європейських стандартів якості життя.

В Україні назріла необхідність переглянути методику визначення прожиткового мінімуму. Поточний офіційно затверджений розрахунок не відображає фактичних споживчих потреб громадян і не забезпечує належного рівня матеріального добробуту. Це безпосередньо впливає на інші аспекти соціальної політики держави, зокрема на встановлення розміру податкової соціальної пільги при розрахунку податку на доходи фізичних осіб.

Оскільки прожитковий мінімум є основою для обчислення податкової соціальної пільги, його заниження призводить до зменшення реальної податкової підтримки найуразливіших платників податків. Це посилює дохідну нерівність і стримує розвиток внутрішнього споживання, яке є важливим фактором економічного зростання.

Ключовою проблемою механізму податкової соціальної пільги в Україні є її невідповідність реальним соціально-економічним умовам. За чинним податковим законодавством, зменшення оподатковуваної бази ПДФО завдяки ПСП складає лише 50% від офіційного прожиткового мінімуму для працездатної особи. У 2025 році це становить 1514 грн ( $3028 \text{ грн} \times 50\%$ ), що обмежує податкову вигоду до 272,52 грн ( $18\%$  від суми ПСП).

Цю пільгу можуть отримати тільки особи з місячним доходом до 4240 грн, що є вкрай низьким порогом з огляду на рівень мінімальної заробітної плати.

Деякі пільгові категорії, визначені законом, мають право на підвищені коефіцієнти ПСП – 150% або 200% базового рівня. Проте аналіз чинних норм показує, що цей перелік не оновлювався: право на 200% ПСП мають, зокрема, учасники Другої світової війни. Зважаючи на їхній вік (понад 80 років), більшість із них уже не працює, тому не може фактично використати цей податковий інструмент. Водночас учасники бойових дій в зоні АТО і пізніше у війні проти РФ не мають такого ж податкового статусу, незважаючи на тривалість бойових дій понад десять років і актуальність питання соціального захисту цієї групи.

Ці суперечності вказують на невідповідність сучасної моделі соціальної пільги основним принципам справедливості, адресності та актуальності податкової політики. Більше того, нинішній рівень ПСП фактично унеможливорює її використання більшістю найманих працівників, знижуючи її ефективність як фіскального інструменту соціального перерозподілу.

Варто зазначити, що до впровадження Податкового кодексу України у редакції від 1 січня 2011 року розмір податкової соціальної пільги розраховувався на основі мінімальної заробітної плати, що забезпечувало кращу прив'язку до динаміки доходів населення. Однак з моменту набуття чинності ПКУ базою розрахунку ПСП було визначено 50% від прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Враховуючи вищезазначене, доцільно переглянути чинну формулу обчислення податкової соціальної пільги. Зокрема, її розмір варто встановлювати або на основі фактичного прожиткового мінімуму, розрахованого з урахуванням реальної вартості базових товарів і послуг, або на основі рівня мінімальної заробітної плати. Це дозволило б одночасно збільшити як саму величину ПСП, так і граничний дохід для її застосування, що логічно узгоджується з підходами забезпечення фіскальної



справедливості. Такий крок потенційно розширить доступність пільги для більшої кількості платників податків, зменшить податкову регресивність і посилить стимулюючу функцію ПДФО.

***Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.*** На основі проведеного дослідження застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні ПДФО можна сформулювати ряд важливих теоретичних та практичних висновків, які мають суттєве значення для розвитку податкової системи України та забезпечення соціальної справедливості в умовах економічних викликів воєнного часу. Встановлено, що податок на доходи фізичних осіб залишається одним із найстабільніших джерел формування бюджету України, демонструючи зростання надходжень з 275,5 млрд грн у 2019 році до 583,6 млрд грн у 2024 році, що підтверджує його фінансову значущість попри масову міграцію працездатного населення та скорочення виробничої бази внаслідок війни. Проведений аналіз чинного механізму застосування податкової соціальної пільги виявив його концептуальну невідповідність принципам соціальної справедливості через значний розрив між офіційно встановленим (3028 грн) та фактичним (10600,47 грн) прожитковим мінімумом для працездатних осіб, що призводить до практичної неможливості застосування пільги більшістю найманих працівників. Аналіз структури витрат домогосподарств в Україні та країнах ЄС дозволив встановити, що українці витрачають на продукти харчування понад 52% доходів (порівняно з 13% у ЄС), що свідчить про критично низький рівень доходів населення та потребу в ефективних інструментах податкової підтримки.

Запропонована модель реформування податкової соціальної пільги передбачає перегляд формули її розрахунку з використанням реалістичного прожиткового мінімуму або мінімальної заробітної плати як бази розрахунку, що дозволить підвищити доступність пільги, зменшити регресивність ПДФО та сприятиме стимулюванню офіційної зайнятості. Реалізація запропонованого підходу створить сприятливі передумови для зменшення

податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення, підвищення податкової довіри та забезпечення соціальної справедливості в системі оподаткування.

### Література

1. Barannyk L., Dobrovolska O., Taranenko V., Koriahina T., Rybalchenko L. (2021), Personal income tax as a tool for implementing state social policy, *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 18 (2), pp. 287-297. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5409> (дата звернення: 10.04.2025 р.).

2. Божанова О. В., Петрова Л. В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник*. 2020. № 2. С. 65-74. URL: [https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202\\_065-074.pdf](https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202_065-074.pdf) (дата звернення: 10.04.2025).

3. Масленніков Є. І. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: поточний стан та шляхи реформування. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 57. С. 47-50. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.57-8> (дата звернення: 10.04.2025 р.).

4. Офіційний сайт МФУ. Індекси. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 18.04.2025 р.).

5. Офіційний веб-портал Федерації професійних спілок України. Інформація Мінсоцполітики щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/27258-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-3.html> (дата звернення: 20.04.2025 р.).

6. Офіційний сайт Європейського Союзу. Database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 23.04.2025 р.).

## References

1. Barannyk, L. Dobrovolska, O. Taranenko, V. Koriahina, T. and Rybalchenko, L. (2021), “Personal income tax as a tool for implementing state social policy”, *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 18 (2), pp. 287-297, available at: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5409> (Accessed: 10 Apr 2025).
2. Bozhanova O.V. and Petrova L.V. (2020), “Personal Income Tax Reform: Current State and Prospects”, *Ekonomichnyj visnyk*, vol. 2, pp. 65-74, available at: [https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202\\_065-074.pdf](https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202_065-074.pdf) (Accessed: 10 Apr 2025).
3. Maslennikov, Je.I. (2020), “Personal Income Tax in Ukraine: Current State and Reform Pathways”, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 57, pp. 47-50. <https://doi.org/10.32843/bses.57-8>.
4. Minfin Media (2025), “Index”, Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (Accessed: 18 Apr 2025).
5. Federation of Trade Unions of Ukraine (2025), “Information from the Ministry of Social Policy on the Actual Amount of the Subsistence Minimum”, available at: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/27258-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-3.html> (Accessed: 20 Apr 2025).
6. Eurostat (2025), “Database”, Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database/> (Accessed: 23 Apr 2025).

*Стаття надійшла до редакції 13.05.2025 р.*